

mechanismu konkurenčního typu (např. tržní mechanismus), na straně druhé „druhořadého, resp. zprostředkovaného“ kooperačního mechanismu (např. společenská, ale i geografická dělba práce). Působení obou dominantně konkurenčních sil vede ke společenským a územním rozdílům, jejichž charakter je dále rozváděn. Na pozadí obecně pojímaných koncentračních procesů (jak ve smyslu územním, tak „funkčním“) jsou diskutovány i pro současný vývoj transformace v Česku velmi aktuální a důležitě otázky regulačních mechanismů a redistribučních opatření cílených ke zmírnění rozdílů (mimo jiné v souvislosti se střetem potřeb „sociální stability“ a „ekonomické výkonnosti“). V následující kapitole je charakterizována a dále šířeji komentována rozdílnost řádovostní/měřítkové diferenciace v úrovni územní nerovnoměrnosti (koncentraci) přírodních a společenských jevů. Závěrečná kapitola je úspěšným pokusem o utřídění „postupně stanovených charakteristik hierarchických organizací společenských a environmentálních systémů“. I zde dominuje „princiální úloha poznání forem hierarchií v realitě pro vytváření syntetického obrazu reality“.

Recenzovaná studie rozhodně nezklame očekávání. Je dalším kamínkem do mozaiky autorova v mnohém osobitého a jedinečného teoretického konceptu, který systematicky rozvíjí a kultivuje. Velice cenné je, že autor není „teoretický teoretik“, nýbrž jeho „přírodovědné myšlení a přístupy“ jej neustále tlačí k empirické podpoře svých argumentů. Ač studie v mnohém využívá již dříve publikovaných poznatků, přináší také některá nová systematizující fakta nebo „vývojové doplňky“. Důležité je to, že autor na rozdíl od svých některých jiných, obecněji pojatých prací rovněž v této studii realitu v poloze současného společenskoeconomického stavu a dění hodnotí,

doporučuje vhodná řešení a činí některé výhledy do budoucna. Zřejmý je tak posun i do polohy reflexe „praxe“, např. diskuse tolik důležitých regulačních opatření, která např. v některých dřívějších stěžejních autorových pracích chyběla.

Studie je psána velice erudovaně. Autor opětně dokazuje, že bez problémů zvládá „průnikovost vědních disciplín“ (mimo jiné též bohatý a pestrý přehled literatury). Je velmi problematické v určitém směru kritizovat autorův jazyk, neboť těsnější korelace obtížnosti tématu a vyjadřovacích forem je v tomto případě patrně nevyhnutelná. Přesto se odvážím tvrdit, že některé pasáže jsou podány skutečně enormně těžce a vyžadují výjimečné soustředění čtenáře. Některé věty jsou stavěny složitě a i terminologie nemá asi všude svoji důslednou logiku nebo „čistotu“: viz např. užití výrazů societárních a societálních (na s. 100), výraz „respecializační“ (s. 74) apod. Text doplňují většinou velmi vhodně konstruovaná a přehledná schémata.

Ač by se dalo diskutovat o některých metodických přístupech nebo formulovaných závěrech, jde o naprosto parciální problémy. Hamplova koherentní skladba poznatků je svým způsobem fascinujícím obrazem a dovoluji si tvrdit, že kdyby autor psal „mateřsky“ jedním ze světových jazyků, jistě by zaujal na pomyslném žebříčku vědeckých kvalit – (jako dnes u nás) i jedny z nejvyšších příček na oné „vyšší úrovni regionální hierarchické diferenciace“. Hamplova dnes v podstatě nelze srozumitelně přeložit, zatím to nikdo nedokázal, bohužel ani samotný autor. Co však lze pro znalého češtiny a dychtivého poznání – je Hamplova čistá a poté přemýšlet, případně diskutovat. Neváhejte, není to lehké čtení, ale rozhodně stojí to za to.

Dušan Drbohlav

Sociální studia č. 1, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, G38, 1996

Podle editoriału byla sociálněvědní řada G Sborníku filozofické fakulty Masarykovy uni-

versity v Brně ukončena roku 1995. Na její tradici navazuje časopis *Sociální studia*, který „se chce cílevědomě ucházet o své místo na trhu českých sociologických periodik“ a „otevívá se autorům celé české sociologické obce a zve je ke spolupráci“. Novinkou nesporně přínosnou je multidisciplinární (sic!) základna

vydavatele časopisu, jímž je nová Fakulta sociálních studií v Brně.

V úvodní stati Jana Kellera s názvem „Deset let rizikové společnosti“ se připomíná, že v roce 1996 to bylo právě deset let od prvního vydání knihy Ulricha Becka *Riziková společnost*. Kellerovu textu se věnujeme na závěr recenze. Následuje anglický text Ladislava Rabušíce s názvem „Trendy manželství a rodiny v ČR v polovině devadesátých let“ zaměřený na specifický režim sociálně reprodukčního rodinného chování ve vzájemném vztahu rodiny a sociálně ekonomických struktur v moderních společnostech s přihlédnutím k problematice domácí demografické situace. Ta se vyznačuje především stárnutím společnosti, snížením přírůstku obyvatelstva, růstem nemanželských forem soužití a „singlů“. Rabušíc tak upozorňuje na důležitý problém, který má nejen sociální důsledky, ale celý komplex souvislostí sociálních důsledků i předpokladů. Radím Marada v teoreticky a politicky závažné studii „Moc, peníze a dobro. Občanská společnost mezi státem a trhem“ (rovněž v angličtině) kriticky poukazuje na dnešní sklon považovat za jádro občanské společnosti tzv. nevládní a nezávislý sektor (NGOs apod.). Podle autora je třeba samotný pojem „občanské společnosti“ chápat jako historicky proměnlivý jev a zároveň za symbolický „label“ či heslo pro politické aktéry při vymezování obecných cílů sociální změny. S obojím možno souhlasit. Navíc se v případě pojmu občanské společnosti jedná o určitý ideál a slogan s normativními konotacemi a o politický symbol spíše než o nástroj analýzy sociálních změn. Jako historicky proměnlivý fenomén má občanská společnost různý obsah a smysl podle odlišných kontextů také v českých poměrech od roku 1989. Marada zde vidí vývoj od původní opozice intelektuální svobody vůči všemocnému státu až k současné normální politice a oddělení tržního hospodářství a občanské společnosti. S odvoláním na K. Polányiho je zdůrazněna komplexní politická, sociální a kulturní podmíněnost tržního hospodářství, jež kontrastuje s odlišností etických imperativů v oddělených sektorech tržní ekonomiky a občanské společnosti: individuální odpovědnosti za vlastní život a solidarity s druhými. Paradoxně je občanská společnost závislá na moci a penězích, kdy stát sub-

stituuje liberální spontánní iniciativu občanů při definici cílů „společenského dobra“ či „věřejného blaha“, stát je hlavním garantem morálky, politiky i ekonomiky. Situace vyúsťuje do dilematu, před nímž Marada varuje: na jedné straně jde o ekonomizaci odporující étosu občanské společnosti, na druhé se jedná o byrokratizaci. Čtenář může dojít k závěru, že obojí může ještě více zablokovat „nezávislé“ jednání občanů zdola ve smyslu instrumentalizace pojmu občanské společnosti: občan závislý na státu není motivován k samostatnosti a odpovědnosti. Občanství čerpá svoji sílu právě z lidského potenciálu sociálního jednání a má větší či menší politickou relevanci (v kontextu „*volonté générale*“). Domníváme se, že přesně v tomto momentu přestává jít o problém, zda „občanská společnost“ je ideou, sloganem, analytickým pojmem teorie či „sektorem“. Jde spíše o „občanství“ jako výraz živné pudy demokracie jako něčeho nikoli dosaženého a formálně proklamovaného, ale jako potenciálu, jenž je třeba neustále rozvíjet, žít, kultivovat a chránit. Nestačí pouhá institucionalizace. A právě občanství jako praxe každodennosti může rozhodovat o osudu, obsahu a smyslu fungování demokracie i „občanské společnosti“, jež nejsou nevratnými fenomény. To snad platí nejen pro „nové demokracie“, jako je naše v plenkách, ale i pro demokracie „staré“.

Na téma ekologické i lidské kvality života je česky psaná úvaha Libora Kysučana „Hledání Zlatého věku“, která případnou historickou analogií vybízí k vysledování ideálů dobrovolné skromnosti v literárních pramenech éry římského císařství. Pod heslem *nilhil novum* prezentuje autor analogii pozdně římské civilizační krize a soudobé globální krize kulturní a ekologické. Ústředním motivem je hodnota prostoty a jednoduchosti životního štěstí a vyrovnanosti bez ohledu na hmotné bohatství a společenské postavení. Tento motiv rozvíjený pozdní Stooou najdeme dnes v myšlenkách hlubinné ekologie a dobrovolné prostoty jako soudobých reakcí na ekologickou krizi a přesyacenou konzumní civilizaci umělých potřeb a vyráběných rizik (A. Giddens). Autor vidí v pokusech o útěk z civilizace od starověku až po dnešek jednak afektovanou hru na přirozenost či manýru – jednak přirozenou tělesnou i duševní potřebu klidu, zdraví, přírody jako

estetické míry harmonie a krásna. O životním stylu dobrovolné prostoty (*voluntary simplicity*) jako šance na emancipaci jedince i alternativy zhoubného bujení moderní technobyrokratické civilizace pojednával také jeden z bestsellerů alternativních nových sociálních hnutí „Voluntary simplicity“ od kalifornského sociologa Duane Elgina z roku 1981.

Krátký, ale hutný příspěvek Vladimíra Krivého ve slovenštině „Slovensko na ceste – kam?“ se zaměřil na specifický sociokulturní kontext slovenského politického vývoje od roku 1989 do roku 1994 ve směru ke „státnímu paternalismu“ a „klientelismu“ (s. 80) a proces postupující diferenciaci a štěpení společnosti. Poslední vývoj na Slovensku napověděl více ve směru dynamického přesunu k demokratickému potenciálu a jeho mobilizaci při uvědomování rizik autoritativního režimu.

Na závěr věnujeme pozornost první studii J. Kellera, jež představuje jeden z mála českých pokusů o výklad sociologických prací Ulricha Becka. Informativní a jistě též do značné míry popularizující studie Kellera se soustřeďuje na přetlumočení a vlastní interpretaci některých tezí Beckova sociologického uchopení problematiky soudobého globálního ohrožování životního prostředí. Keller vybral následující problémy: vytváření a povaha rizik jako rys moderní společnosti, normalizace rizik vědou a úřadem, nový status přírody, stará moderna a moderna reflexivní. Keller zmínil též Beckovy další práce, zejména *Protijedy. Organizovaná neodpovědnost* z roku 1988 a *Objevení politična* z roku 1993. Beck významně zasáhl do diskusí nejen o povaze současné ekologické krize, ale také do vlastního diskursu sociologie o obsahu a smyslu procesů modernizace: ohrožená příroda je nikoli naturální či technický, nýbrž sociální a politický problém a toto zespočtenšťování přírody je zároveň její integrací do sociálně politických konfliktů – avšak zároveň se vyjevuje vnitřní rozpornost empiricko-historické trajektorie procesu modernizace, kterou Beck kritizuje jako ztotožnění moderny s průmyslovou společností. Beckovi nejde jen o ekologické sebeohrožení (globální) „světové rizikové společnosti“ (*Weltrisikogesellschaft*), ale také o postižení paralelního procesu rozkladu, „seberozpouštění“ struktur sociokulturní a institucionální organizace prů-

myslové moderny. To ukázal nejnověji ve své analýze procesu globalizace, jež podle jeho názoru narušuje prostor sociální organizace institucí historicky pokračující z dob vzniku států západního absolutismu přes vývoj moderní průmyslové společnosti, která v druhé polovině 20. a teď již na samém prahu 21. století praská ve švech. Globalizace transnacionálních sociálních prostorů postrádá odpovídající institucionální a organizační rámec, což přispívá k dalšímu narůstání rizikovosti. Globalizace je podle Becka nejen rozkladem státostředných lokálních průmyslových společností, tak jako individualizace rozkládá „zevnitř“ stát blahobytu, průmyslové sociální třídy či „organizační společnost“, je také zpochybněním sociologické tradice „kontejnerových teorií“ společenského celku či systému (podle schématu stát = kontejner společnosti). Podle Becka tedy průmyslová (polomoderní) moderna ohrožuje sama sebe „zevnitř“ nejen ekologickou destruktivitou dopadů důsledků svých produktů, ale také ohrožením demokracie rozpadem institucí a kolektivit i tlaky individualizace a „riskantních svobod“. Podle Becka působí právě globalizace spolu s paralelní individualizací na oslabování potenciálu aktivního občanství, „občanské společnosti“, jestliže egoismus v důsledku závislosti na trhu nebo státu, jež jsou rubem „riskantních svobod“, převáží nad solidaritou. Pojem reflexivní modernizace vyjadřuje u Becka nejen „kritiku nesplněných slibů kasické moderny“ a „rizikové společnosti“ (Keller: 16), ale také potřebu modernizovat modernu ve smyslu její „přestavby“ či rekonstrukce, zejména jejich hlavních sociálních institucí, tak aby byly schopny politicky koordinované akce k řešení problémů rostoucí složitosti, provázanosti, interdependence. Nejde přitom pouze o kritiku „nezamýšlených důsledků“ jako pouhých dysfunkcí, ale o systémové důsledky a systémové sebeohrožení, jež vystupují jako „problém sociálního řádu“, což Keller považuje za problém „skutečné míry rozumnosti vlastních základů jeho racionality“ (ibid.: 19). Není tedy rozdíl mezi nezamýšlenými a systémovými důsledky výrazem (či příznakem) obecnější změny paradigmatu v sociologickém pohledu na modernu? Má reflexivní změna sociologického modelu také politickou moc ovlivnit změnu v „životě soci-

álních struktur“, jak napovídají nejen Beckovy (rovněž např. Giddensovy) texty z devadesátých let, kde možno vysledovat přinejmenším záměr a ambici v tomto směru? Konečně lze také poznamenat, že čím více budeme Becka a jeho texty číst, tím spíše zjistíme, že ekologická problematika nevyčerpává jeho koncepci pojmu „rizikové společnosti“, ale je spojována s problematikou společenských vztahů, jejich

dehumanizací a krizí, představuje jednu z mnoha dimenzí rizikové civilizace.

Na závěr nezbyvá než dodat, že brněnský sborník nasadil velmi solidní, ba vysokou „laťku“ pro způsoby sociologického psaní u nás. Přejme si, aby ona laťka vydržela a něco též kladně ovlivnila ve smyslu latinského „přiklady táhnou“.

Oleg Suša

Anthony Giddens: Sociologie

Praha, Argo 2000, 595 s.

Nakladatelství Argo vydalo překlad dlouho očekávané knihy Anthonyho Giddense *Sociologie*. Jak sám název napovídá, jedná se o elementární učebnici sociologie, ve které autor definuje klíčová témata a termíny oboru. Nejde mu o vyvinutí nových teorií, spíše předkládá poměrně komplexní a přehledný náhled pro začínající studenty oboru. Dá se očekávat, že mnoho vysokoškolských učitelů bude tento překlad používat pro přiblížení témat studentům prvních ročníků. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby byl překlad terminologicky v pořádku a aby kniha nabízela ty pedagogické možnosti, které skýtá originál.

Ve své recenzi jsem se zaměřila na kapitolu *Pohlaví a sexualita*, neboť se jedná o téma v české sociologii poměrně opomíjené, o téma, kde je naprosto nutné, aby nastavení celého diskursu, ve kterém budou nadcházející diskuse probíhat, bylo správné a odpovídalo terminologii používané západními vědci. Překlad, bohužel, tomuto požadavku neodpovídá. Spíše v něm vládne terminologický chaos.

V úvodu je nutné říci, že překladatel Jan Jařab z nějakého důvodu nepoužil pro svůj překlad poslední vydání Giddensovy knihy z roku 1997. Vznikla tak kombinace tří různých vydání, přičemž to nejstarší pochází již z roku 1989. V některých podkapitolách tak dochází k naprosto kuriózní situaci, kdy text skáče z vydání z roku 1993 do roku 1997 a zpět. Nejvíce se to projevuje v podkapitole „Postoje vůči homosexualitě“, kde v šestém odstavci dochází ke třem takovým přeskokům. Není mi moc jasné, proč ucelený Giddensův text je nutné tímto způsobem parcelovat. Překladatel by pochopitelně mohl namítnout, že se

jednotlivá vydání liší a že se snažil o co nejkomplexnější překlad s cílem pokrýt tematiku, které se Giddens věnuje ve všech třech vydáních. Tento naprosto neobvyklý překladatelský přístup ovšem dává překladateli mnohem větší pole působnosti, než jaké mu při překladu náleží. Staví ho do role určitého redaktora, který vybírá, co se bude českému čtenáři předkládat, a co ne. V tomto směru lze Jařabovy možnosti chápat mocensky, neboť tak určuje, který diskurs bude povolen, bez ohledu na originál.

Nicméně ani možná námitka, že se jedná o snahu o komplexní překlad a pokrytí všech tří vydání, neobstojí. Jařab totiž vynechává klíčové pasáže textu. Největšího zásahu se dopouští na úplném začátku, který je naprosto určující pro další pochopení celé kapitoly. Tam totiž Giddens definuje důležité termíny, s nimiž následně pracuje. Anglická verze z roku 1997 dokonce v úvodu každé kapitoly obsahuje „Basic Concepts“, tedy základní koncepty. Ty jsou v úvodních odstavcích vždy osvětleny. V českém překladu základní koncepty úplně chybějí, a tak tento učebnicový text ztrácí na přehlednosti, jeho pedagogická funkce se snižuje. To by se dalo přehlédnout, kdyby dále v textu nedocházelo ke změnám a vysvětlení základních konceptů figurovalo tam, kde v angličtině. V kapitole, které jsem se věnovala, překladatel ale celý odstavec, který se týká vysvětlení anglických konceptů „sex“ a „gender“, tedy „pohlaví“ a „rod/gender“, vypouští, a v důsledku toho vládne textu nejednotnost. Přitom přesnost je pro akademický text imperativem číslo jedna.

Pro pochopení problematiky vztahů žen a mužů je klíčových několik termínů, které poskytují konceptuální rámec, ve kterém probíhají diskuse týkající se jak ekonomicko-